

**MADANIYAT VA SAN'AT SOHASI MENEJMENTNING TARIXIY RIVOJLANISH
JARAYONLARI.****Ergasheva Saida Avazovna**

O'zbekiston davlat sa'nat va madaniyat instituti
"Madaniyat va san'at menejment" kafedrası o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: ergasheva.saida27@mail.ruТел: (90) 482 02 07 [Http://orcid.org/0009-0009-1002-5088](http://orcid.org/0009-0009-1002-5088)<https://doi.org/10.5281/zenodo.22832250>

Аннотация: Ushbu maqolada madaniyat va san'at sohasi tarixining shakllanishi, uning insoniyatning ilk uyushuvlari davridan boshlab rivojlanishi hamda ta'lim bilan uzviy bog'liqligi yoritilgan. Insonlarning ijtimoiylashuvi, hayotiy tajribalarni avloddan avlodga yetkazishi va uzluksiz o'rgatish jarayonlari madaniyat hamda ta'limning dastlabki asoslari sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, "menejer" tushunchasining mazmuni, uning boshqaruv faoliyatidagi o'rni va asosiy vazifalari ochib berilgan. Madaniyat va san'at menejmentining mazmuni keng va tor ma'nolarda ko'rib chiqilib, mazkur sohada boshqaruvning shaxs ijtimoiylashuvi, madaniy jarayonlar va ijtimoiy munosabatlar bilan bog'liqligi asoslangan.

Калит so'zlar: madaniyat, san'at, madaniyat tarixi, madaniy ijtimoiylashuv, ta'lim, menejment, menejer, madaniyat va san'at menejmenti, boshqaruv, boshqaruv faoliyati, ijtimoiylashuv, ijtimoiy munosabatlar, madaniy jarayonlar, professional menejer, boshqaruv tamoyillari, madaniy rivojlanish, ta'lim jarayoni, jamiyat.

**СФЕРА КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА ПРОЦЕССЫ ИСТОРИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ МЕНЕДЖМЕНТА.**

Аннотация. В данной статье освещается становление истории сферы культуры и искусства, ее развитие со времен первых человеческих ассоциаций, а также ее неразрывная связь с образованием. Процессы человеческой социализации, передачи жизненного опыта из поколения в поколение и непрерывного обучения были проанализированы как ранние основы культуры и образования. Также Раскрыто содержание понятия "менеджер", его место в управленческой деятельности и основные задачи. Содержание управления культурой и искусством рассматривается в широком и узком смысле и основывается на связи управления в данной сфере с социализацией личности, культурными процессами и общественными отношениями.

Ключевые слова: культура, искусство, история культуры, культурная социализация, образование, менеджмент, менеджер, управление культурой и искусством, менеджмент, управленческая деятельность, социализация, социальные отношения, культурные процессы, профессиональный менеджер, принципы управления, культурное развитие, образовательный процесс, общество.

**THE SPHERE OF CULTURE AND ART: PROCESSES OF HISTORICAL
DEVELOPMENT OF MANAGEMENT.**

Annotation. This article examines the development of the history of the culture and art sector, its evolution since the earliest human associations, as well as its inseparable connection with education. The processes of human socialization, the transmission of life experience from generation to generation, and continuous learning were analyzed as the early foundations of culture and education. The content of the concept of "manager," their role in management activities, and their main tasks are also revealed. The content of managing culture and art is examined in both broad and narrow senses and is based on the connection between management in this sphere and the socialization of the individual, cultural processes, and social relations.

Keywords: culture, art, history of culture, cultural socialization, education, management, manager, management of culture and art, management, managerial activity, socialization, social

relations, cultural processes, professional manager, management principles, cultural development, educational process, society.

Kirish. Madaniyat va san'at sohasi tarixi qadimiydir. Uning tub ildizlari insoniyatning ilk uyushuvlari davriga borib taqaladi. Ilk uyushuv shakllari ilmiy adabiyotlarda tosh, bronza, temir davrlarida tarkib topganligi talqin etiladi. Bu davrda odamlarning madaniy ijtimoiylashuvi hayotni ta'minlash, uning barqaror davomiyligini belgilash zaruratidan yuzaga kelgan. Hayotning moddiy tomonlarini ta'minlash uchun odamlar bir-birlariga ov qilish, baliq tutish, ekin ekish, teskari insni o'ziga jalb etishga erishishni turli o'yinlar, mashqlar tarzida o'rganib borganlar. O'rgatish uzluksiz, doimiy davom etgan. O'rgatish uzluksizligi va doimiyliigi ta'limning alohida soha sifatida shakllanishiga sabab bo'lgan. Demak madaniyat sohasi faoliyatini ta'limning asosi deyish mumkin.

"Menejer" tushunchasi O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida quyidagicha izohlanadi:

"Menejer" (inglizcha - boshqaruvchi):

1. Korxona va kompaniya egalari bo'lmagan, maxsus tayyorgarlik ko'rgan, boshqarishning qonun-qoidalarini biluvchi malakali mutaxassis, yollanma boshqaruvchi;

2. Rivojlangan mamlakatlarda kompaniya, firma, korxona, bank, moliya muassasalarining ijroiya hokimiyatiga ega bo'lgan boshqaruvchi, direktor, rahbar, mudir, ma'muriy boshqaruvchi, rahbar xodim;

3. Obligatsiya zayomlarini chiqarish (emissiya) va uni kapital bozorida o'tkazish bilan shug'ullanuvchi bank sindikatlari guruhlarining rahbar ishtirokchisi.

Madaniyat va san'at menejmenti haqida ikki yo'nalishda so'z ketadi. Birinchidan, keng ma'noda inson yashash sharoiti uslublari ijtimoiy voqelik sifatida shaxs ijtimoiylashuviga taalluqli bo'lmagan holda va ijtimoiy hodisa tizimiga oid fikrlar: madaniyat va san'at moddiy va ma'naviy muhitni ifodalaydi, insonni shakllanishi va yuksalishiga imkon yaratadi. Ikkinchidan, tor ma'noda, jamiyat hayotidagi aniq doiraga oid fikrlar: (madaniyat va san'at doirasi). Madaniy-tarixiy merosni saqlash va ulardan foydalanishni qamrab oladi (muzey, kutubxona, arxiv ishlari, milliy va mahalliy an'analar, bayramlar va boshqalar). Badiiy ta'lim va bolalar ijodiyoti, san'at, ijodiy (badiiylikka uyg'un) faoliyat, konsert faoliyati, bo'sh vaqtda ko'ngilochar ishlarni tashkillashtirish, havaskorlik, etnografik san'at va hunar, shuningdek, ularni ta'minlab beruvchi faoliyat (madaniyat iqtisodiyoti, moliyalashtirish, boshqaruv, axborot, kasbiy faoliyatga tayyorlash va qayta tayyorlash).

Madaniyat doirasidagi faoliyat turli rasmiy idoralar (davlat, munitsipal, xususiy, jamoat tashkilotlari va h.k.), shuningdek, ayrim odamlar tomonidan amalga oshiriladi. Bundan so'ng ularning barchasi qisqa qilib firmalar deb ataladi.

Boshqaruv odamlar bilan, insoniyat jamiyatining shakllanishi bilan paydo bo'lgan.

Arxeologik qazilmalar antik davrda inson tashkilotlarining mavjud bo'lganligini tasdiqlaydi: tarixdan oldingi odamlar ko'pincha uyushgan guruhlarda yashashgan.

Madaniyat va san'at sohasi menejmenti jahonda aholi turli tabaqalari vakillarini badiiy, estetik, ahloqiy, ijtimoiy-siyosiy, yo'nalishlarda tarbiyalash, odamlarning ma'naviy, ijodiy faolligini tashkil etish, barkamol insonni shakllantirishdagi o'rni va roli kattadir. Madaniyat va san'at sohasidagi o'zgarishlar, xususan madaniyat markazlari, madaniyat va san'at saroylari, muzeylar, madaniyat va istirohat bog'lari, mahalla guzarlari, axborot-resurs markazlari, kutubxonalar, rassomlik galeriyalari orqali amalga oshirilib kelinmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. (Literature review). Keyingi vaqtlarda tashkilot madaniyati degan termin ilmiy muomalaga ham kiritildi. Ushbu masala bo'yicha tadqiqot olib borayotgan taniqli sotsiolog M. Bekmurodovning fikricha, tashkilot madaniyatimuassasaning nafaqat ishchanlik xususiyatini ifodalaydi, balki tashkilotga xos bo'lgan madaniyatning har bir xodim xatti-charakatlarida aks etishi, shaxsning fe'l-atvorlari motivi darajasiga yuksalishini nazarda tutadi. Tashkilot madaniyati xodimlar tomonidan o'z-o'zicha o'zlashtirilmaydi, balki rejali asoslarda izchillik bilan mutaxassislar ongi, ruhiyatiga singdirib boriladi"

Hozirgi kunda madaniyat va san'at sohasi menejmenti istalgan firma faoliyatiga tegishlidir (nafaqat madaniyat doirasiga), shuningdek, ulardagi menedjmentlarga ham. Madaniyat ishlarida ko'rinadiki, zamonaviy menedjment (bu haqda kuyiroq to'liq aytib o'tiladi), nafakat o'z ijtimoiy-madaniy kontekstlariga, ijtimoiy doiradagi firmalariga yanada ko'proq bog'liq bo'ladi, balki o'zi ham yangi ko'rinishdagi ijtimoiy-madaniy texnologiya jihatlarini ham o'zlashtirib oladi. Buning ustiga, har bir firma aniq bir madaniyat tashuvchisiga aylanadi (bu haqda ham alohida suhbatlashamiz). Madaniyat doirasi-zamonaviy menejment ham o'zidagi bor xususiyatlarga asoslanib, madaniyat doirasidagi muassasalar bilan juda muhim hamkorlik olib boradi: homiylikning keng yoyilishi, xayriya, jamoatchilik o'rtasidagi turli aloqalar (Public relations), bularsiz hech bir amal yuzaga chiqmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. (Research Methodology). Madaniyat va san'at sohasi menejmentining dastlabki ko'rinishlaridagi faoliyati hisoblangan madaniyat va san'at sohasi menejmentining yuqori bosqichi odamlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, qo'shimcha kasblar, hunarlarni o'rganish, qiziqishlar asosidagi klublar, to'garaklarda faoliyat yuritish singari mashg'ulliklar tarzida amal qila boshladi.

Shuningdek, madaniyat va san'at sohasi menejmenti turmush tarzini bezash, an'ana va urf-odatlarini o'tkazish, diniy marosimlarni, tabiat va rasmiy bayramlarni nishonlash shaklida ham namoyon bo'la bordi. Shu tariqa madaniyat va san'at sohasi menejmentining odamlar hayotida mustahkam joylashganligining asosiy omillari oydinlashdi. Ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Tabiat kuchlaridan qo'rquv asosidagi uyushuv ehtiyoji;
2. Uyushuvning doimiyligini ta'minlash uchun intilish, ya'ni, guruh qabila, urug' liderlari tomonidan muayyan diniy marosimlarni so'zsiz bajarilishining talab etilganligi;
3. Boshqa qabila, urug'lar tahdididan himoyalanişdan iborat ijtimoiy ehtiyoj;
4. Qabila, urug' doirasida amal qilib kelayotgan hayot tarzini, uning davomiyligini ta'minlash maqsadida turli hunarlar (ov qilish, jang qilish, ekin ekish va h.k.)ni yosh avlodga o'rgatib borish zarurati;
5. Naslni davom ettirish zaruratidan kelib chiquvchi ijtimoiy ehtiyoj hamda teskari jinsdan rohat qilish ishtiyoqi;
6. Bo'sh vaqtni qiziqarli o'tkazish xohishidan iborat madaniy ehtiyoj;
7. Odamlarni favqulodda vaziyatlarda yalpi safarbar qila olishga erishish zarurati;
8. Odamlarni o'zaro ahilligi, totuv turmush tarzini ta'minlash uchun ularni biror bir mashg'ulot turi bilan band etib turishdan iborat ijtimoiy ehtiyoj;
9. San'at turlaridan zavq olish, go'zallikka intilish, nafis narsalarni yaratishdan iborat ma'naviy ehtiyoj;
10. Yoshlarni maqsadli tarbiyalash uchun muayyan idellarga yo'naltiruvchi sog'lom raqobat ruhini yaratishdan iborat jamiyat ehtiyoji;
11. Yoshlarni keng dunyoqarash va chuqur bilimli qilib hayotga tayyorlash uchun ularga qo'shimcha bilim va hunarlar berish zarurati;
12. Jamiyatdagi an'ana, marosim, bayram, urf-odatlarining o'tkazilishini ma'lum tartibotlar asosida muvofiqlashtirib borishdan iborat ijtimoiy ehtiyojlar shular jumlasidandir.

Madaniyat va san'at sohasi menejmentning tarixiy rivojlanish bosqichlari asosida o'zining asosiy funktsiyalariga ega bo'ldi. Bu funktsiya, ya'ni vazifalar quyidagilardir:

- uzluksizlik;
- davomiylilik;
- foydalilik;
- me'yoriylilik;
- xavfsizlik;
- go'zallikka oshuftalik;
- ma'naviy o'zlikni saqlab turuvchilik;

- shaxsni va jamoani rivojlantiruvchilik;
- estetik saviya, didni tarbiyalovchilik;
- ta'lim, san'at, fan, ishlab chiqarish va boshqa turli xizmat sohalari oldidagi faoliyatlar hamda vazifalarni ixtiyoriy tarzda jamoaviy yoki individual shakllarda rivojlantiruvchilik

Tahlil va natijalar. (Analysis and results) Madaniyat va san'at sohasi menejmentning imkoniyat doirasi keng bo'lib, bozor munosabatlarining talab va taklif tamoyili talablari asosida erkin faoliyatlarni yo'lga qo'yishga yo'naltirilgandir. San'at sohasi boshqaruvining tamoyillari bir-biridan alohida holda mavjud bulmaydi, ular yaxlit tizimni tashkil etadi va ularning har biri bo'sh vaqt sharoitida ommaning madaniyat va san'at sohasi menejmentiida yagona jarayonning ajralmas qismini ifodalaydi. Ijtimoiy-madaniy faoliyatning tamoyillari madaniyat va san'at sohasi menejmentining mavjud konuniyatlarini aks ettiradi va barchasi birgalikda ijtimoiy-madaniy ishlarning harakteri, mazmuni va shakllarini belgilaydi. Bu tamoyillardan birining bo'lmasligi umumiy bir butunlikning buzulishiga olib keladi.

San'at sohasi boshqaruvi aholining dam olishini tashkil qilish, ommaga axborot va bilim berish, ommani havaskorlik ijodiyotiga jalb qilish kabi vazifalarni ham bajaradi. Demak, madaniy-ommaviy tadbirlarni tayyorlashda ijtimoiy-madaniy faoliyatning o'ziga xos tashkiliy xususiyatlariga murojaat etish muhim o'rin tutadi. Chunki har-xil madaniyat va san'at sohasi menejmenti shaklini tashkil qilishda bu vazifalardan birdek foydalanila bermaydi. Ba'zi shakllarda ko'proq axborot beriladi, ba'zilari, asosan, dam olish uchun xizmat qiladi, boshqalari ko'prok madaniy-ijodiy jarayonga qatnashtirishga yordam beradi.

Xulosa va takliflar. (Conclusion/Recommendations). Madaniyat doirasi-zamonaviy menejment ham o'zidagi bor xususiyatlarga asoslanib, madaniyat doirasidagi muassasalar bilan juda muhim hamkorlik olib boradi: homiylikning keng yoyilishi, xayriya, jamoatchilik o'rtasidagi turli aloqalar (Public relations), bularsiz hech bir amal yuzaga chiqmaydi. Madaniyat va san'at sohasi menejmentining dastlabki ko'rinishlaridagi faoliyati hisoblangan madaniyat va san'at sohasi menejmentining yuqori bosqichi odamlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, qo'shimcha kasblar, hunarlarni o'rganish, qiziqishlar asosidagi klublar, to'garaklarda faoliyat yuritish singari mashg'ulliklar tarzida amal qila boshladi. Shuningdek, madaniyat va san'at sohasi menejmenti turmush tarzini bezash, an'ana va urf-odatlarini o'tkazish, diniy marosimlarni, tabiat va rasmiy bayramlarni nishonlash shaklida ham namoyon bo'la bordi. Shu tariqa madaniyat va san'at sohasi menejmentining odamlar hayotida mustahkam joylashganligining asosiy omillari oydinlashdi.

ADABIYOTLAR:

1. B.S.Abdullaeva, S.A.Ergasheva "Madaniyat va san'at sohasi menejmenti". Darslik. – T. «Grand kondor print» nashryoti. 2026.-240 b.
2. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Ped. fan. dokt. ... diss. – T.: 2006. – 374 b.
3. Barney, J. Firm resources and sustained competitive advantage. In Economics Meets Sociology in Strategic Management; Emerald Group Publishing Limited: Bingley, UK, 2001; pp. 203–227. [Google Scholar]
4. Po'latov Sh. Ta'lim menejmenti. O'quv qo'llanma. 557- bet. Toshkent 2025.
5. Bekmuradov M.B., Shodiyev X.X. "Menejment nazariyasi va amaliyoti". Toshkent, 2021. "Zamon poligraf" OK nashriyoti. 272 b.
6. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti: O'quv qo'llanma. – Toshkent: Voris, 2006.- 264 b.
7. Djurayev R. X., Turgunov S. T. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari. -Toshkent: "Fan", 2006.
8. Madaniyat asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013. –40-41-b.

9. Haydarov A. Madaniyat – milliy yuksalish poydevori. – Toshkent: «Oltin meros press». 2021. – 478 b.
10. Haydarov A. Madaniyat va san'at sohasini boshqarish asoslari. O'quv qo'llanma // Toshkent. -"Kamalak", 2019. 192 b.
11. Pardayev O. Menejment. – Toshkent:. 2021. Iqtisodiyot dunyosi. – B. 264.
12. Sharifxo'jayev M., Abdullayev Yo. Menejment. Darslik. - Toshkent: "O'qituvchi", 2001-297.